

Feda Milivojević

Uvod gosta urednika

Donum magistrae nostrae

Brojni su stručnjaci proučavali najstarija razdoblja naših prostora i pridonijeli tako našem kolektivnom znanju o prošlosti. U toj plejadi zaslužnika uvaženo mjesto među predvodnicima naše struke ima profesorica Bruna Kuntić-Makvić. Predanim radom, entuzijazmom i uvijek pozitivnom motivacijom ostavila je trajan trag u analima istraživanja hrvatskoga povijesnog prostora u antici. Gotovo da nije moguće popisati ostavštinu koju je stvorila i na skrb prepustila mlađoj generaciji naših starovjekovaca. Većinu njih je i sama odgajala. Nerijetko se kaže da je naša profesorica opsežnim mentorskim radom pomogla napisati brojne znanstvene radove i knjige, što govori o veličini i važnosti njezina znanja te o volji njezina duha. No, u vremenu kada naši velikani polako prepuštaju uzde struke generacijama koje su stvarali, valja naglasiti značenje i važnost nasljedstva koje dobivamo na brigu. Davno zacrtani profesoričin cilj da prapovijest i stara povijest hrvatskog povijesnog prostora postanu integralni dio hrvatske povijesti, sada postaje naš veliki zadatak i briga, a istraživanje, interpretiranje i prezentiranje baštine iz tih razdoblja naša dužnost.

S tim na umu, velika mi je čast biti gost urednik specijalnog izdanja *Radova Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, posvećenog prof. dr. sc. Bruni Kuntić-Makvić u povodu njezina 70. rođendana. Nakon profesoričine biobibliografije, koju je napisao Boris Olujić, kolekcija je radova širokog vremenskog perioda. Osnovu čine radovi sudionika sekcije stare povijesti pri VI. Kongresu hrvatskih povjesničara, održanog u Rijeci od 29. rujna do 2. listopada 2021. g. Redom su to članci Eve Katarine Glazer i Paula Z. Gregora, zatim Filipa Budića, Ane Konestre, Goranke Lipovac Vrkljan i Fabijana Welca, te Inge Vilogorac Brčić i Trpimira Vedriša. Davne 1999. godine upravo je Bruna Kuntić-Makvić utemeljila sekciju stare povijesti pri Prvome kongresu hrvatskih povjesničara, održanom u Zagrebu. Dva desetljeća kasnije sekcija za staru povijest jedna je od najdugovječnijih pri tom Kongresu, s brojnim izlagačima i širokom lepezom tema iz stare povijesti. Četiri su rada iz ovoga sveska djela profesoričinih nekadašnjih studenata, sada suradnika, koji su joj htjeli odati počast i zahvaliti na svemu što su naučili od nje: Jasmina Osterman, Jelena Marohnić, Josip Parat i Ivan Matijević. Radovi su složeni kronološkim slijedom, s obzirom na teme koje su u njima zastupljene. Na kraju sveska dva su prikaza knjiga staropovijesne tematike, koje su napisali Josip Imbrišak i Tamara Mazur.

Jasmina Osterman autorica je priloga „From ki-en-gi to Šumerum: How Sumer was Created“. Analizira postupnu formaciju sumerske tradicije, danas najpoznatije iz starobabilonskih izvora prve četvrtine 2. tisućljeća prije Krista. Složenica *ki-en-gi*, koja označava prostor, ljude, jezik i tradiciju *Šumerum*, prvi puta se pojavljuje u dokumentima ranodinastičkog IIIa razdoblja (oko 2500 godine prije Krista) i označava skupinu ili ligu od šest politički i ekonomski povezanih gradova. Identitet urbanih mezopotamskih kultura temeljio se na pripadnosti pojedinom gradu, te je ideja o jedinstvenom najjužnijem dijelu Mezopotamije (*Kiengi*) već ustaljena od vremena treće dinastije Ur-a. Stoga autorica postavlja važno pitanje kraljevskog identiteta svih sljedećih kraljeva. Razmatra je li povezan uz neki izvorni zajednički sumerski identitet koji bi bio zajednički svim središtima u kojima je sumerski jezik bio većinski govorni jezik vladajućeg sloja. Zaključuje da Sumer nije bio definirani prostor nekog jedinstvenog etnika i da je jedina sumerska tradicija ona stvorena za vrijeme treće dinastije Ur-a.

Paul Z. Gregor i Eva Katarina Glazer u radu „Oven from the Khirbet Safra B.2 House“ donose rezultate novih istraživanja Khirbet Safre u Jordanu koje vodi tim sa Sveučilišta Andrews u Michiganu (SAD), pod nadzorom jordanskog Odjela za starine. Arheološkim istraživanjem Khirbet Safre autori dopunjuju i proširuju naše znanje o željeznom dobu u Jordanu. Predstavili su preliminarne rezultate istraživanja pronađene peći u kući B.2. (*taboon* tip). Kontekstualnim analogijama autori donose nova saznanja o kućanskim aktivnostima željeznog doba na južnom Levantu. Naglašavaju da se nužno mora promijeniti mišljenje struke da ova regija nije bila tako gusto naseljena kao Izrael i Palestina. Istraživanjem i prezentacijom lokaliteta Khirbet Safra autori svakako mijenjaju prethodno oskudnu sliku o razdoblju željeznog doba I. te potvrđuju da ondje već tada nastajala naselja s obrambenim zidinama. Buduća istraživanja, pak, prije svega mikro čestica u *taboону*, potvrdit će njegovu stvarnu ulogu i namjenu.

Jelena Marohnić, u prilogu „Grčki počasni javni natpis iz Vranjica iz 4. st. pr. Kr.“ donosi vrijedno novo tumačenje fragmenta dotad nepoznatog grčkog javnog natpisa koji se datira u 4. stoljeće prije Krista. Novom epigrafskom analizom i komentarom autorica natpis interpretira kao počasni javni natpis, te činjenicu da se u tekstu natpisa spominju žrtve ne veže nužno uz određenu svetkovinu. Dapače, postojanje vlastitog imena u nominativu na natpisu moglo bi upućivati na ime predlagatelja odluke ili ime osobe kojoj se podiže spomenik uz druge počasti, poput predvođenja službene procesije, vijenca, kipa, prvog mjesta u kazalištu itd. Autorica čini konkretne usporedbe sa sličnim natpisima iz Amfiarejeva svetišta u Oropu u Beotiji, te zapaža da takvu počast obično dobiju magistrati nakon isteka mandata kada obično prinose žrtve. Uz napomenu da počast mogu zaslužiti i strani moćnici, istaknuti ratnici i drugi, znakovito zaključuje da se natpis ne uklapa posve u naše poznavanje povijesti tog razdoblja i da je moguće da nas u istraživanjima grčke prisutnosti u Saloni očekuju još mnoga iznenađenja.

Filip Budić, u radu „Preobražajno prisvajanje lončarske tehnologije, pisma i novca - problemi dubljeg društvenog isprepletanja Grka i urođenika istočne obale Jadrana“ donosi novija saznanja o dinamici kulturnog transfera i odnosa moći između doseljenih Grka i starosjedilaca na istočnoj obali Jadrana. Teorijom društvenog isprepletanja pojašnjava odnos ljudi prema novim predmetima ili djelatnostima kroz izravno uklapanje u vlastite društvene okvire i norme, te preobražajno prisvajanje ili odbijanje. U fokusu su Grci i urođenici istočne obale Jadrana. Autor, promatrajući razinu preobražajnog prisvajanja lončarske tehnologije, pisma i novca među urođenicima, definira i povijesno interpretira dinamiku i razinu društvenog isprepletanja.

Ivan Matijević autor je opsežnog priloga naslova „Legionari iz podunavskih provincija u Dalmaciji“. Analizom vojničkih i veteranskih natpisa većine legija smještenih na dunavskome limesu, potvrđenih tijekom kasnoga principata u Dalmaciji, autor objašnjava zašto su i kada pojedini aktivni vojnici i veterani ondje bili prisutni. Određuje njihovo porijeklo i način kako su sudjelovali u povezivanju Dalmacije s dunavskim provincijama. Prije svega autor se referira na aktivne vojnike, veterane i namjesnikove oficijale iz legija Gornje i Donje Panonije, Dakije i Donje Mezije, te posebno analizira djelovanje veksilacije Prve italske legije u Saloni. Autor se bavi i problemom potpunog izostanka natpisa legionara iz Gornje Mezije (Četvrta flavijevska, Sedma klaudivijevska), pri čemu zaključuje da nisu sve spomenute legije na jednak način ispomagale Dalmaciju. Najzastupljeniji su legionari iz Gornje i Donje Panonije, te svakako treba spomenuti i zanimljivu prisutnost legionara pored nekih beneficijarijskih postaja u unutrašnjosti.

Ana Konestra, Goranka Lipovac Vrkljan i Fabian Welc autori su priloga naslova „Rural landscapes of Roman (northern) Liburnia: diachronic development of organisation and economy of extra-urban territories in the light of recent archaeological research“. Na temelju rezultata recentnih arheoloških istraživanja na širem području Kvarnera, autori donose nova saznanja o organizaciji rimskih izvangradskih područja, formiranju i evoluciji naseljavanja ruralnih posjeda. Značajan odmak od prethodnih radova o toj temi napravili su promatrajući problematiku u kontekstu više arheoloških nalazišta. Time se odmiču od kronološki ograničenih zaključaka i pridonose našem znanju o ulozi lokalnog i doseljenog stanovništva u organizaciji ruralnih krajolika ranorimskog razdoblja; kasnijoj fazi naseljavanja pod utjecajem geopolitičkih faktora od 3. stoljeća nadalje, društvene prakse povezane uz kristijanizaciju, te o posljednjoj fazi korištenja ruralnih lokaliteta. O tome se sada može konkretnije govoriti.

Inga Vilogorac Brčić i Trpimir Vedriš autori su priloga „Kibelin i Eufemijin put. Prijenos svetinja pergamske božice i kalcedonske mučenice“. Analiziraju antičku predaju o prijenosu svetinja božice Kibebe iz Pergama u Rim iz 1. stoljeća prije Krista, koja je bila modelom legendi o prijenosu relikvija mučenice

Eufemije iz Carigrada u Rovinj. Potonja legenda zabilježena je u iluminiranom rukopisu iz 15. stoljeća. Autori analiziraju njezine izvore, uspoređuju zajednička mjesta s predajom o prijenosu božice Kibebe u Rim i donose opravdane zaključke o literarnim uzorima autora koji je zabilježio rovinjsku legendu. Čini se vjerojatnim da legenda nije ranosrednjovjekovna, barem u svojem sačuvanom obliku, te autori iskazuju mišljenje da nosi vidljive poteze humanističkog pera. Tako nude svojevrstan odgovor na pitanje kako se predaja o prijenosu svetinja pergamske božice preslikala na legendu o prijenosu relikvija kalcedonske mučenice.

Josip Parat, u prilogu „Dion Kasije, *Rimska povijest* II“, uz grčki izvornik donosi vlastiti prijevod druge knjige *Rimske povijesti* Diona Kasija. Ondje su opisana zbivanja rane rimske povijesti, od vladavine kralja Tula Hostilija, do propasti monarhije. To je period koji tradicionalno smještamo između 672. i 509. godine prije Krista. Osim što će prijevod sigurno biti vrijedan hrvatskoj stručnoj i ostaloj publici, autor pridonosi našem poznavanju ovog perioda kritičkim komentarom određenih Dionovih napisa i termina, razjašnjenjima problema fragmentarnosti rukopisa, te parafraziranih izvadaka koji potiču iz kasnijih prijepisa Dionova djela – u radovima bizantskih pisaca Ivana Zonare i Ivana Cecesa.

Naposlijetku, Tamara Mazur prikazala je knjigu Marka Pranjica, *Odgoj u vrijeme antike: starogrčki, starorimski i ranokršćanski odgoj i obrazovanje* (Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020, 642 str.); a Josip Imbrišak knjigu Paula Veyna, *Jesu li Grci vjerovali u svoje mitove? – ogled o konstitutivnoj imaginaciji* (s francuskoga prevela Jelena Butković, TIM press, Zagreb, 2017, 231 str.).

Veliko mi je zadovoljstvo što sam kao izvršni urednik surađivao s kolegama i brinuo za izdanje članaka staropovijesne tematike u *Radovima Zavoda za hrvatsku povijest*. Zahvaljujem svima koji su sudjelovali u pripremi ovog sveska. U prvom redu Uredništvu časopisa, na čelu s Ingom Vilogorac Brčić, bez čije inicijative i marljivosti ovaj broj ne bi ugledao svjetlo dana. Nadalje, želio bih se zahvaliti svim znanstvenicima koji su svojim priložima pridonijeli obilježavanju 70. rođendana naše profesorice Brune Kuntić-Makvić; od autora priloga koji su uobličili ovaj svezak i prikladno zaokružili jedan period bavljenja starom poviješću, do recenzenata koji su vrlo kratkom roku odradili zahtjevan posao evaluacije radova. Možemo se samo nadati da će se nastaviti inicijativa objavljivanja radova sekcije stare povijesti kongresâ hrvatskih povjesničara. Siguran sam da bi to bio najljepši dar našoj profesoricima.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

54

BROJ 3

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2022.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 3

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Feda Milivojević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

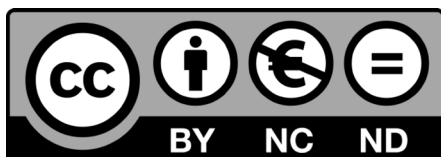
Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.